

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

ТРОФИМЕНКО ДАР'Я СЕРГІЇВНА

УДК 347.457-028.27

**БЕЗДОКУМЕНТАРНІ ЦІННІ ПАПЕРИ
ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

- Науковий керівник:** кандидат юридичних наук,
Жилінкова Олена Вячеславівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри медіакомунікацій.
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри цивільного права № 1;
- кандидат юридичних наук, доцент
Бринцев Олексій Васильович,
Господарський суд Харківської області,
суддя.

Захист відбудеться «01» червня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «27» квітня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Устименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток інформаційних технологій, перехід до електронних систем обліку інформації та необхідність використання швидких, мобільних та зручних фінансових інструментів стали активними чинниками виникнення та функціонування бездокументарних цінних паперів на фондових ринках більшості країн.

Інтеграція України у світовий економічний простір для мобілізації власного та залучення інвестиційного капіталу зумовлює необхідність використання сучасних фінансових інструментів. Пожвавлення вітчизняного цивілізованого інвестиційного процесу, подальше проведення економічних реформ неможливі без створення ефективно працюючого фондового ринку, який повинен відповідати вимогам міжнародних стандартів, що висуваються не лише до сучасних фондових ринків, а й до тих цінних паперів, які перебувають в обігу на них.

Еволюція форм втілення майнових прав, посвідчених цінними паперами, відображує те функціональне навантаження, яке за своїм призначенням несуть дані фінансові інструменти. Час існування дематеріалізованих (бездокументарних) цінних паперів є незрівнянно меншим за період існування цінних паперів, носій майнових прав яких представлений паперовим сертифікатом. Втім, значення появи електронної форми цінних паперів у вигляді облікових записів для фондового ринку та інвестиційного клімату важко переоцінити. Враховуючи трансформаційні зміни способів передачі інформації та стрімке поширення технологічних новацій, існування цінних паперів у бездокументарній формі дозволило зменшити витрати грошових та трудових ресурсів на здійснення та обслуговування їх обігу, задовольняти потреби учасників цивільних правовідносин у спрощеній зручній системі розрахунків та перерозподілі майнових благ, а також сприяло поліпшенню економічного клімату, прискоренню руху капіталу та залученню інвестицій.

Трансформація паперового носія для бездокументарних цінних паперів у обліковий запис не лише відкрила перспективи для розвитку сучасного українського ринку цінних паперів, а й призвела до довготривалих наукових дискусій. Наразі існує плюралізм думок щодо можливості розгляду дематеріалізованих цінних паперів як документарних, для яких однією із основоположних ознак є наявність документа, завдяки чому на них поширюється правовий режим речей; щодо необхідності розгляду таких цінних паперів у межах зобов'язального права або визнання іншою юридичною конструкцією із відмінною від цінних паперів правовою природою та власним правовим режимом тощо.

Доктринальну базу, на основі якої сформовано науково-теоретичні результати та висновки даного дисертаційного дослідження, склали праці вітчизняних та зарубіжних науковців-правників, присвячені вивченню цінних паперів, зокрема наукові надбання дореволюційних вчених та вчених радянського періоду, таких як М. М. Агарков, К. Н. Анненков, С. М. Барац, В. М. Гордон, Д. І. Мейер, Н. О. Нерсесов, Б. Б. Черепакін, Є. О. Суханов, Г. Ф. Шершеневич.

Вивченню правової природи бездокументарних цінних паперів сприяли також загальні досягнення сучасної цивілістики, які знайшли своє відображення у працях

О. В. Агапєєвої, О. Л. Андрущака, Ю. А. Амельчені, С. Ю. Бадмасвої,
 Д. А. Белової, В. А. Белова, В. Бірюкова, О. О. Богустова, А. В. Буквич,
 А. Ю. Бушева, С. Я. Вавженчука, О. І. Виговського, С. А. Водяхіна, А. В. Габова,
 О. В. Даниленко, А. Г. Дідук, Ю. А. Дорохіної, Є. Дьомушкіної, А. А. Кукушкіна,
 Ф. С. Карагусова, М. Крилової, О. В. Кологойди, К. К. Лебедева,
 М. Ю. Міндарьової, С. З. Мошенського, Д. В. Мурзіна, О. Ю. Нікіфорова,
 О. І. Онуфрієнко, В. В. Посполітака, Є. В. Петрова, Л. М. Саванець,
 І. В. Спасибо-Фатєєвої, Д. І. Степанова, А. В. Трофименка, Д. В. Федотова,
 О. С. Швиденка, Г. Н. Шевченко, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, Л. Г. Єфимової,
 Л. Р. Юлдашбаєвої, В. Л. Яроцького та ін.

Переважає більшість вказаних робіт присвячена вивченню окремих аспектів правової природи бездокументарних цінних паперів. У зв'язку з цим актуальною вбачається потреба комплексного дослідження правової природи бездокументарних цінних паперів та наукового обґрунтування можливості їх розгляду як матеріального об'єкту цивільного права, на який поширюється правовий режим речей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження відповідає сучасним тенденціям розвитку права в аспекті інтеграційних процесів в Україні і Європейському Союзі. Роботу виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14–10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів № 4–12 від 5 березня 2012 року) та напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2016–2019 роки «Правові проблеми здійснення майнових і особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (державний реєстраційний номер 0116U000914).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на підставі узагальнення положень юридичної науки, норм чинного законодавства України і практики його застосування визначити правову природу бездокументарних цінних паперів як об'єкта цивільного права, у тому числі можливість їх розгляду як матеріальних благ, на які поширюється правовий режим об'єктів речових прав, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо подальшого вдосконалення правового регулювання в означеній сфері з урахуванням як вітчизняного, так і світового досвіду.

Досягнення поставленої мети обумовило постановку та необхідність вирішення таких основних завдань:

- окреслити генезу становлення бездокументарних цінних паперів у світі та в Україні;
- дослідити теоретичні проблеми розмежування документарної та бездокументарної форм існування цінних паперів та запропонувати шляхи їх вирішення;
- проаналізувати та систематизувати наукові підходи до розуміння правової природи бездокументарної форми існування цінних паперів;

- виокремити та охарактеризувати ознаки бездокументарних цінних паперів, співставивши з ознаками цінних паперів, що існують у документарній формі, та сформулювати видові ознаки, іманентні кожній з цих форм;

- здійснити порівняльний аналіз бездокументарних цінних паперів із іншими об'єктами цивільного права;

- дослідити та обґрунтувати можливість застосування концепції віртуальної власності до бездокументарних цінних паперів;

- охарактеризувати та змістовно уніфікувати способи захисту прав на бездокументарні цінні папери;

- обґрунтувати висновки та надати пропозиції щодо удосконалення українського законодавства, яким врегульовується існування та обіг бездокументарних цінних паперів як об'єкту цивільного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері емісії та обігу бездокументарних цінних паперів, а також захисту прав на них.

Предметом дослідження є бездокументарні цінні папери як об'єкт цивільного права.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-наукових методів. Основним методологічним підґрунтям роботи виступив загальнонауковий діалектичний метод. Системний метод надав можливість вивчення об'єкта дослідження як єдиного цілого, виявити різноманітні типи зв'язків у ньому та узагальнити їх (підрозділ 2.3). Історичний метод дозволив розглянути розвиток цінних паперів від їх виникнення у документарній формі до втілення у бездокументарній формі (підрозділ 1.1). Історико-правовий метод допоміг у вивченні історії розвитку наукових поглядів щодо правової природи цінних паперів у процесі еволюціонування форми їх існування (підрозділ 2.1). Герменевтичний метод використано для з'ясування змісту нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини емісії та розміщення, зберігання, обліку і відчуження бездокументарних цінних паперів, захисту права власності на них (підрозділи 1.1, 3.1–3.3).

За допомогою методу порівняльно-правового аналізу досліджено національні нормативно-правові акти, положеннями яких врегульовуються зазначені вище відносини (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3). У роботі застосовувались категорії та способи формальної логіки: поняття, визначення, судження, аналіз, порівняння. Принципи, закони й категорії діалектики стали ефективним інструментом синтезування та узагальнення нових наукових уявлень, що знаходяться у взаємозв'язку з емпіричними та теоретичними положеннями науки цивільного права в досліджуваній сфері (підрозділи 2.2., 2.3). Використання системно-структурного методу дозволило систематизувати і класифікувати ознаки бездокументарних цінних паперів (підрозділ 2.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень правової природи бездокументарних цінних паперів як об'єкта цивільного права. Новизна одержаних результатів конкретизується в таких науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях:

уперше:

- запропоновано розглядати бездокументарні цінні папери як об'єкт віртуальної власності, тобто як об'єкт матеріального світу, що втілений у електронній формі та існує в інформаційному просторі;

- обґрунтовано, що об'єктом віртуальної власності – бездокументарним цінним папером – можна вважати електронну «комірку», електронний запис спеціального призначення в реєстрах професійних депозитаріїв, який представляє собою цифровий код, що використовується у комп'ютерних системах і вимірюється в одиницях обсягу інформації (байтах, мегабайтах і т.д.);

- визначено поняття дематеріалізації цінних паперів як процесу зміни об'єктивної форми втілення майнових прав, посвідчених цінними паперами, тобто переходу від окремих паперових носіїв на масові реєстри, що ведуться професійними суб'єктами фондового ринку та виконують однакову функцію посвідчення майнових прав на відповідні блага;

удосконалено:

- аргументацію можливості розглядати бездокументарні цінні папери як матеріальний об'єкт цивільного права, на який законодавчими приписами поширено правовий режим речей;

- підходи до критеріїв розмежування ознак бездокументарних цінних паперів на загальні, що притаманні як документарній так і бездокументарній формам існування цінних паперів, та видові, які виокремлюють кожну з цих форм;

- обґрунтування особливостей трансформації матеріального носія майнових прав у бездокументарних цінних паперах, а саме заміни паперового бланка особливим способом фіксації виражених у цінних паперах прав – електронним обліковим записом, що має характер електронного документа та виконує відповідне функціональне призначення;

- тезу щодо можливості ідентифікації уповноваженої особи за бездокументарними цінними паперами шляхом зазначення імені їх власника на рахунках у системі депозитарного обліку цінних паперів;

- положення щодо дуалізму правової природи бездокументарних цінних паперів, яка пояснюється наявністю дворівневих цивільних правовідносин, суб'єктами яких є їх власники. На внутрішньому рівні відносини виникають між особою, яка видала цінний папір, та особою, яка набула його у власність. Природа таких правовідносин має зобов'язальний характер і надає можливість вимагати від боржника виконання його обов'язку за цінними паперами. На зовнішньому рівні відносини виникають між власником цінного папера та третіми особами, при цьому у власника наявна можливість відчуження таких цінних паперів, а у невизначеного кола третіх осіб – обов'язок утримуватися від посягання на право власності вказаного суб'єкта;

дістали подальшого розвитку:

- теза про існування у бездокументарній формі виключно іменних емісійних цінних паперів та виключення такої можливості для ордерних цінних паперів і цінних паперів на пред'явника;

- положення щодо недоцільності використання віндикаційного позову як способу захисту прав власників бездокументарних цінних паперів, зважаючи на те,

що такі цінні папери є речами, наділеними родовими ознаками, що можуть бути повернуті власнику, визнаному таким рішенням суду, яке набрало законної сили, лише у кількісному виразі та за участі посередника.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для проведення подальших загальнотеоретичних досліджень віртуальної власності;
- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Правове регулювання фондового ринку», «Речові права»;
- у нормотворчому процесі – для удосконалення положень чинного законодавства України в сфері бездокументарних цінних паперів;
- у правозастосовній практиці – при обранні способу захисту прав власників бездокументарних цінних паперів та судами під час розгляду відповідних категорій справ.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження були оприлюднені на десятих міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях: «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 07 червня 2014 р.); «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 12–13 вересня 2014 р.); «Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні» (м. Одеса, 24 жовтня 2014 р.); «Актуальні проблеми приватного права» (м. Харків, 27 лютого 2015 р.); «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 30 травня 2015 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства» (м. Харків, 16–17 жовтня 2015 р.); «Актуальні проблеми приватного права» (м. Харків, 19 лютого 2016 р.); «Наукова Україна: проблеми сучасності та перспективи майбутнього» (м. Київ, 04–05 березня 2016 р.); «Вітчизняна наука: теорія і практика» (м. Харків, 31 жовтня–01 листопада 2016 р.); «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 17–18 лютого 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у п'ятнадцятих публікаціях, з яких чотири статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у фаховому виданні іноземної держави, а також десяти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, з них основного тексту – 214 сторінок. Список використаних джерел складає 28 сторінок (288 найменувань), додаток викладено на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено перелік

апробацій результатів дослідження, відомості про публікації за темою дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Виникнення бездокументарних цінних паперів та залучення їх до цивільного обороту» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Передумови виникнення бездокументарних цінних паперів у світі та в Україні, залучення їх до цивільного обороту»* досліджено становлення бездокументарних цінних паперів як фінансових інструментів на ринку цінних паперів в Україні та в інших країнах.

Встановлено, що поява бездокументарних цінних паперів була зумовлена декількома передумовами, найважливішими з яких можна вважати розвиток нових засобів передачі інформації, поширення комп'ютерних технологій, необхідність зменшення грошових витрат та трудових ресурсів на здійснення і обслуговування обігу цінних паперів, зростання обсягів торгівлі ними, інтенсивну глобалізацію світового економічного простору тощо. Процес зміни носія майнових прав цінних паперів на інший, відмінний від паперового, отримав назву «дематеріалізація цінних паперів».

Подальшого розвитку і обґрунтування набула теза про те, що виникнення бездокументарних цінних паперів є новою «сходінкою» у процесі еволюції торговельних відносин від реального товарообміну до об'єктивації майнових благ у таких фінансових інструментах як цінні папери та у бездокументарних облікових записах щодо майнових прав, інкорпорованих у них. Застосування електронної форми цінних паперів визначено як логічне продовження еволюціонування цінного папера як фінансового інструменту.

Досліджено сутність та термінологічну репрезентацію «дематеріалізації» бездокументарних цінних паперів, співвідношення даного поняття з поняттям «знерухомилення» бездокументарних цінних паперів. Обґрунтовано, що терміни «дематеріалізація» та «знерухомилення» відповідно до положень чинного законодавства є тотожними за своїм смисловим навантаженням. Ними визнається певна сукупність дій, кінцевою метою яких є зміна форми існування паперових цінних паперів на бездокументарну шляхом залучення професійних учасників депозитарної системи, на яких покладаються функції забезпечення їх існування у вказаній системі та функціонування як повноцінного фінансового інструменту. З урахуванням викладеного, зроблено висновок про доцільність використання терміну «дематеріалізація» – як більш уніфікованого та визнаного законодавством інших країн.

Виокремлено такі ознаки дематеріалізації цінних паперів: 1) є процесом, який полягає у поступовій заміні вже існуючих паперових цінних паперів на облікові записи; 2) цей процес розпочався ще до виникнення електронно-облікових технічних засобів, але найбільшого поширення набув саме завдяки цим засобам; 3) в результаті дематеріалізації цінних паперів їх форма не втрачає ознак матеріальності, а змінюється – з матеріальної форми окремого папера на обліковий запис в книгах, електронних системах депозитарію (будь-яких інших матеріальних носіях встановленого законом зразка); 4) цінні папери, які піддалися процесу дематеріалізації, виконують таку саму функцію посвідчення майнових прав на відповідні блага, як і паперові цінні папери; 5) в процесі дематеріалізації беруть

участь професійні учасники фондового ринку, які несуть відповідальність за достовірність облікових записів, у яких втілено бездокументарні цінні папери; б) дематеріалізація відбувається з метою прискорення обігу цінних паперів на фондовому ринку, тому їй притаманна масовість.

У підрозділі 1.2 «Бездокументарні цінні папери у сучасному законодавстві зарубіжних країн» проаналізовано сучасний стан правового регулювання бездокументарних цінних паперів в зарубіжних країнах.

Вивчено та узагальнено іноземний досвід країн континентальної (Швейцарія, Франція, Люксембург, пострадянські країни) та англосаксонської (США та Великобританія) правових систем. Зроблено висновок про те, що, незважаючи на те, що в різних країнах виникнення бездокументарних цінних паперів відбувалось під впливом аутентичних історично-економічних чинників, основні причини для дематеріалізації цінних паперів є спільними для ряду країн. Факт необхідності та актуальності існування бездокументарних цінних паперів у світі свідчить про однакові економіко-правові тенденції глобалізації фондового ринку.

За результатами аналізу чинного законодавства зарубіжних країн зроблено висновок про те, що документарні та бездокументарні цінні папери нерідко відносяться до об'єктів цивільного права із різним правовим режимом. На це впливає законодавче виокремлення двох форм цінних паперів, які існують паралельно одна з одною. Акцентовано увагу на тому, що цінні папери можуть існувати у обох формах, а виокремлення власних правових режимів для різних форм існування цінних паперів демонструє потребу з'ясування правової природи бездокументарних цінних паперів як специфічного об'єкта цивільного права.

Розділ 2 «Бездокументарні цінні папери в системі об'єктів цивільного права» складається з трьох підрозділів.

В підрозділі 2.1 «Правова природа бездокументарних цінних паперів як об'єкта цивільного права» при дослідженні правової природи бездокументарних цінних паперів з'ясовано, що основою для документарної та бездокументарної концепцій є здатність бездокументарних цінних паперів розглядатися як об'єкти матеріального світу. Саме електронна форма бездокументарних цінних паперів впливає на їх сприйняття в правовому полі, тобто віднесення їх до матеріальних чи нематеріальних об'єктів цивільного права.

Зроблено висновок, що для вирішення питання віднесення того чи іншого об'єкта до кола матеріальних об'єктів цивільних прав наявність «реальної» відчутності та тілесності не є основними критеріями. Для цього має значення не лише наявність фізичного тіла, яке може бути сприйняте виключно органами людського чуття, а й можливість з ними «працювати» як з речами, які сприймаються за допомогою технічних засобів та беруть участь у майновому обороті, задовольняючи відповідні потреби людей. Доведено, що для юридичних та економічних цілей цивільного обороту бездокументарні цінні папери мають достатній рівень матеріальності для здатності перебувати у ньому не лише формально, але й реально, оскільки їх сприйняття буде здійснюватися за допомогою спеціальних комп'ютерних технічних засобів.

Подальшої аргументації набула теза про те, що саме необхідність динамічного розвитку фінансових інструментів обумовила удосконалення носія інформації, що

містить цінні папери, а розвиток електронного світу, інформатики та засобів зв'язку дозволив такі потреби задовольнити. При зміні носія інформації в разі дематеріалізації цінних паперів сама їх сутність не змінюється, адже обліковий запис залишається лише носієм.

На підставі визнання бездокументарних цінних паперів матеріальним благом здійснено їх дослідження як об'єктів речових прав. Враховуючи наявність суперечливих наукових позицій щодо правомочності володіння такими цінними паперами, зроблено висновок, що для володіння бездокументарними цінними паперами їх власнику не потрібно постійно перебувати у матеріальному контакті з ними.

Окрім цього, на основі проведеного дослідження правомочності володіння зроблено висновок про те, що її сутність виражена не через постійний матеріальний зв'язок власника з річчю, а як безперервна можливість такого зв'язку. Акцентовано увагу на тому, що депозитарії, приймаючи такі цінні папери на зберігання та здійснюючи їх облік, лише забезпечують їх існування у системі депозитарного обліку та виконують обслуговування операцій, пов'язаних з тими правовідносинами, предметом яких є бездокументарні цінні папери. Отже, на депозитаріїв покладено виключно функціональне забезпечення існування та здійснення обігу бездокументарних цінних паперів, фактичне володіння якими не породжує володіння юридичного як правомочності права власності, яка залишається за особою, що ідентифікована у системі депозитарного обліку як власник цінних паперів.

Обґрунтовується позиція, що єдиним способом, завдяки якому може відбуватися передача прав на бездокументарні цінні папери, є трансфер, який полягає у тому, що внесення змін у системі депозитарного обліку (будь-яке переведення (списання/зарахування) таких цінних паперів з рахунку відчужувача на рахунок набувача) може відбуватися виключно за наявності передавального розпорядження (повідомлення), яке надається відчужувачем на виконання договорів про відчуження таких цінних паперів.

Закладено наукове підґрунтя для можливості подальшого наукового дослідження бездокументарних цінних паперів як об'єктів віртуальної власності, концепція якої запропонована американськими науковцями. У контексті основних положень щодо правомочностей стосовно об'єктів віртуальної власності, вбачається, що володіння бездокументарними цінними паперами може відбуватися шляхом володіння кодом на відповідному комп'ютері у реєстрі депозитаріїв. Здійснення дій щодо такого цінного паперу може вважатися користуванням цим об'єктом. Аналогічні неправомірні дії інших осіб можуть вважатися порушенням права на володіння та на користування об'єктом власності. В свою чергу, розпорядження віртуальними цінними паперами відбувається шляхом укладання відповідних правочинів, та не суперечить основним постулатам права власності.

В якості облікового запису (бездокументарного цінного паперу) як об'єкта віртуальної власності розглядається матеріальний об'єкт – електронна «комірка», що вміщує у собі бінарний код, який в електронному середовищі є фіксатором інформації. Бездокументарні цінні папери визнаються віртуальними цінними паперами як матеріальними об'єктами цивільного права, або віртуальними речами,

які існують у вигляді електронних облікових записів, наділені речово-зобов'язальними властивостями та перебувають в цивільному обороті як інструменти посвідчення майнових прав.

При дослідженні функцій цінних паперів виокремлено розрахункову, забезпечувальну, мобілізаційну, перерозподільну, управлінську, зростання капіталу, сертифікаційну, яка забезпечує посвідчення цінними паперами майнових та інших суб'єктивних прав, функції, і з'ясовано, що вони притаманні як бездокументарним цінним паперам, так і паперовим.

Зауважено, що завдяки своїй природі бездокументарні цінні папери покликані задовольняти потребу учасників цивільних правовідносин у спрощеній зручній системі розрахунків та перерозподілі майнових благ, а також сприяти поліпшенню економічного клімату, адже їх особливими функціями є прискорення руху капіталу та сприяння інвестиційним відносинам. Саме завдяки можливості перебування в обороті бездокументарних цінних паперів інвестиції залучаються в економіку України у більших обсягах.

В підрозділі 2.2 *«Ознаки та поняття бездокументарних цінних паперів»* наведено додаткову аргументацію щодо ознак бездокументарних цінних паперів, серед яких виокремлено ті, які є загальними для всіх цінних паперів незалежно від форми існування.

До загальних ознак, що характерні для документарних та бездокументарних цінних паперів, належать: 1) «*lexscripta*» (саме з урахуванням норм позитивного права той чи інший документ може претендувати на «звання» цінного паперу); 2) закріплення, незалежно від форми існування, майнових та пов'язаних з ними немайнових прав; 3) розуміються як документи, що посвідчують майнові права, незалежно від того, чи представлений такий документ як паперовий документ, електронний документ або обліковий запис; 4) літеральність; 5) здійснення, незалежно від форми існування, легітимації уповноваженої особи; 6) тотожність власника цінних паперів із суб'єктом права, інкорпорованого в них; 7) володіння, незалежно від форми існування, публічною достовірністю; 8) є оборотоздатними об'єктами цивільного права, завдяки чому відбувається передача прав на цінні папери та прав з цінних паперів.

Виокремлено ознаки, які дозволяють виокремлювати між собою документарні та бездокументарні цінні папери – видові ознаки. Так, документарні цінні папери відповідно до положень чинного законодавства визнаються суворо формалізованими документами. Облікові записи як такі не володіють власними реквізитами, однак не виключають можливості визначення обсягу інкорпорованих у них прав; презентація документарних цінних паперів здійснюється шляхом пред'явлення паперового документу, у бездокументарних цінних паперів забезпечується шляхом використання інших засобів – виписок, які цінним папером не визнаються, але є документальним підтвердженням прав на цінні папери та прав з цінних паперів на певний проміжок часу; документарні цінні папери мають можливість змінювати форму існування на бездокументарну, однак зворотної рематеріалізації не передбачено.

Виключними ознаками бездокументарних цінних паперів визнаються: існування на спеціальних рахунках у системі депозитарного обліку; здійснення

функціонування за участю посередника – депозитарної установи; обов'язкова ідентифікація власників таких цінних паперів; здатність виступати об'єктом віртуальної власності.

При аналізі такої ознаки як документарність встановлено, що наукові підходи щодо розгляду бездокументарних цінних паперів як електронних документів оминають такі основні ознаки електронного документу як наявність обов'язкових реквізитів документа та електронний цифровий підпис. З'ясовано, що чинним законодавством врегульовано можливість ідентифікації уповноваженої особи за бездокументарними цінними паперами шляхом вказівки імені власника таких цінних паперів на рахунках цінних паперів у системі їх депозитарного обліку.

Крім того, з урахуванням посилення тенденцій змін у ставленні до матеріальності/нематеріальності об'єктів цивільного права з акцентом на останню, зроблено висновок про те, що у бездокументарних цінних паперів матеріальний носій правової інформації – паперовий бланк – замінено особливим способом фіксації виражених у них прав – електронним обліковим записом, що має властивості і виконує функціональне призначення електронного документа та може визнаватися матеріальним носієм таких прав.

Обґрунтовується необхідність визнання всіх цінних паперів документами, що фіксують інформацію про майнові права, яка відображена за допомогою будь-якого матеріального носія (паперового бланку, електронного документу або облікового запису, що функціонує за допомогою комп'ютерних технологій). Основним призначенням даного носія є посвідчення наявності інформації про майнові права, забезпечення її зберігання та передачі для використання з метою реалізації прав, інтересів або повноважень, які впливають із змісту майнових та пов'язаних із ними немайнових прав із цінних паперів.

Запропоноване авторське визначення поняття «бездокументарні цінні папери», під якими слід розуміти самостійні оборотоздатні віртуальні об'єкти цивільних прав, які існують у вигляді облікових записів, що посвідчують майнові та пов'язані з ними немайнові права, й кореспондуючі їм обов'язки, які розміщені на рахунках у системі депозитарного обліку цінних паперів, що передбачають необхідність іменної ідентифікації їх власників на рахунках у цінних паперах.

В підрозділі 2.3 «Порівняльний аналіз бездокументарних цінних паперів з іншими об'єктами цивільного права» проведено співставлення бездокументарних цінних паперів як об'єктів цивільного права з іншими об'єктами цивільного права.

З'ясовано, що з метою поширення правового режиму речей на такі цінні папери законодавцем було використано юридичну фікцію. Обґрунтовано позицію стосовно можливості поширення вказаного правового режиму на них завдяки наявності у бездокументарних цінних паперів таких ознак речі як: 1) вони завжди є матеріальними об'єктами зовнішнього світу, адже існують поза межами людської свідомості; 2) наявність сукупності рис, які дозволяють їх ідентифікувати; 3) щодо таких цінних паперів завжди існує майновий інтерес, без якого вони втрачають сенс існування; 4) є об'єктом безпосереднього панування носія речового права (проявляється у тому, що бездокументарні цінні папери не знаходяться безпосередньо у власника, а реалізація права власності здійснюється за допомогою звернення до третіх осіб (професійних депозитаріїв, які здійснюють зберігання та

облік таких цінних паперів), при цьому останні не набувають права власності на них).

Обґрунтовується необхідність віднесення бездокументарних цінних паперів до нетипових об'єктів цивільного права, які підпадають під врегулювання нормами речового права як найбільш зручного та доступного механізму правового впливу на них.

Унаслідок порівняльного аналізу бездокументарних цінних паперів та безготівкових коштів з'ясовано, що однією зі спільних ознак, яка поєднує їх, можна визнати існування на спеціальних рахунках (у банках та у системі депозитарного обліку), які функціонують за посередництва третіх осіб – банківських установ, а щодо бездокументарних цінних паперів – професійних депозитаріїв, які мають спеціальний дозвіл на здійснення такої діяльності, з використанням інформаційно-технічних засобів. Заміна матеріальної оболонки цінних паперів та грошових коштів є показником унікальності та специфічності даних об'єктів цивільних прав, які здатні до трансформацій. За таких обставин, однією із особливих ознак, що поєднує між собою гроші та цінні папери, є можливість існування у предметній та непередметній формі, не втрачаючи свого значення як об'єкта цивільних прав.

Доведено, що об'єкти права інтелектуальної власності відрізняються від бездокументарних цінних паперів, оскільки останні виконують інші суспільні функції та несуть іншу інформацію, ніж ідеї та образи. Метою існування цінних паперів є посвідчення майнових прав. В такому ракурсі викликають інтерес для порівняння не самі об'єкти права інтелектуальної власності, а ті документи, які посвідчують майнові та немайнові права на відповідні об'єкти інтелектуальної діяльності. Вони зазвичай розглядаються як об'єкти права власності, речі, які лише фіксують права на нематеріальні об'єкти інтелектуальної власності.

Зроблено висновок, що бездокументарні цінні папери займають своє місце серед інших матеріальних об'єктів цивільного права на рівні з паперовими цінними паперами.

У розділі 3 *«Набуття прав на бездокументарні цінні папери та захист права власності на них»* здійснено дослідження особливостей набуття прав на бездокументарні цінні папери, а також способів захисту прав на них.

У підрозділі 3.1 *«Набуття прав на бездокументарні цінні папери»* проаналізовано механізм набуття прав на бездокументарні цінні папери та визначено, що їх характерною особливістю є те, що за порядком розміщення серед перших власників вони належать виключно до емісійних цінних паперів. Встановлено, що емісія є сукупністю юридичних фактів, що породжують собою виникнення бездокументарних цінних паперів як об'єктів цивільних прав.

Зроблено висновок, що існування у бездокументарній формі виключно емісійних цінних паперів пов'язано з природою емісії як механізму розміщення цінних паперів.

У підрозділі 3.2 *«Застосування віндикаційного позову як способу захисту прав власників бездокументарних цінних паперів»* проаналізовано і узагальнено наукові позиції щодо можливості застосування віндикаційного позову з метою захисту прав власників бездокументарних цінних паперів.

Констатовано факт допустимості використання віндикаційного позову з метою захисту порушених прав власників бездокументарних цінних паперів. Водночас, зважаючи на правову природу бездокументарних цінних паперів, визначено, що такий спосіб захисту як віндикація може застосовуватись до них виключно умовно. Головною підставою для цього є не відсутність матеріальної форми таких цінних паперів, а саме належність їх до речей, обумовлених родовими ознаками, неможливість добровільного виконання судового рішення, необхідність звернення до депозитаріїв тощо.

У підрозділі 3.3 «Інші способи захисту прав власників бездокументарних цінних паперів» проаналізовано законодавство та судову практику застосування таких способів захисту бездокументарних цінних паперів як реституція та кондикція, визнання права на бездокументарні цінні папери.

Встановлено, що у зв'язку зі специфічною формою існування, можливість повернення в натурі бездокументарних цінних паперів їх власнику виключена. На підставі зазначеного виокремлено два напрями судової практики: відновлення становища, яке існувало до порушення права, та стягнення збитків, завданих власнику, з володіння якого бездокументарні цінні папери вибули.

Встановлено, що втрата інформації про наявність у особи майнових прав, посвідчених бездокументарними цінними паперами, може мати технічний характер і не бути предметом судового спору. У зв'язку з існуванням таких цінних паперів у вигляді облікових записів на рахунках у системі депозитарного обліку відновленню підлягає виключно інформація, як міститься у реєстрі.

При наявності судового спору щодо невизначеності відносин права власності на бездокументарні цінні папери обґрунтовується доцільність використання такого способу захисту як визнання права, завдяки якому забезпечується відновлення порушеного абсолютного права на цінні папери, що є предметом судового спору, без необхідності їх повернення в натурі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає у комплексному дослідженні та узагальненні доктринальних підходів щодо розуміння правової природи бездокументарних цінних паперів як об'єкту цивільного права.

За результатами проведеного наукового дослідження сформовано ряд висновків і пропозицій, зміст яких викладено у наступних положеннях:

1. Еволюція форм втілення майнових прав, посвідчених цінними паперами, відображує функціональне навантаження, яке за своїм призначенням несуть ці фінансові інструменти. Основними історичними етапами еволюції форм втілення цінних паперів є: 1) передцифровий – виникнення та розвитку паперових цінних паперів; 2) цифровий – існування та обігу цінних паперів у електронній формі. Саме із останньою пов'язана активізація процесу трансформації форми цінних паперів, який в літературі та в законодавстві ряду зарубіжних країн дістав назву «дематеріалізація» і в основі якого лежить зміна форми існування цінних паперів з паперової на іншу, пов'язану із використанням комп'ютерно-технічних засобів.

2. Процес дематеріалізації цінних паперів обумовлений низкою причин, серед яких як об'єктивні, так і суб'єктивні, а також економічні. Істотною причиною активації процесу дематеріалізації цінних паперів є інвестиційна, оскільки залучення нових обсягів капіталу до економіки країни є важливою функцією цінних паперів, яка найбільш ефективно реалізується саме завдяки існуванню цінних паперів у бездокументарній формі завдяки уніфікації та спрощенню укладення правочинів між учасниками фондового ринку. Незважаючи на те, що в різних країнах виникнення бездокументарних цінних паперів відбувалось під впливом аутентичних історично-економічних чинників, основні причини для дематеріалізації цінних паперів є спільними для ряду країн. Факт необхідності та актуальності існування бездокументарних цінних паперів у світі свідчить про однакові економіко-правові тенденції глобалізації фондового ринку.

3. Виникнення бездокументарних цінних паперів стало новою «сходінкою» у процесі еволюції торговельних відносин від реального товарообміну до об'єктивації майнових благ у фінансових інструментах, зокрема у цінних паперах, та у бездокументарних облікових записих щодо майнових прав, інкорпорованих у них. Бездокументарна форма цінних паперів виконує ту ж саму роль спрощення та прискорення обігу матеріальних благ, що й цінний папір як такий.

4. Термін «дематеріалізація» прирівнюється до зміни об'єктивної форми цінних паперів з окремих документів, в яких втілено майнові права на відповідні блага, на обліковий запис в спеціальних масових реєстрах. Дематеріалізація не є зникненням матеріальної форми цінних паперів, а лише її перевтіленням. Цей термін є умовним та покликаним підкреслити відсутність необхідності посвідчення майнових прав окремим паперовим документом.

5. Ознаками дематеріалізації цінних паперів, які відображають її сутність, є: 1) це процес, який полягає у поступовій заміні вже існуючих паперових цінних паперів на облікові записи; 2) цей процес розпочався ще до виникнення електронно-облікових технічних засобів, але найбільшого поширення набув саме завдяки цим засобам; 3) в результаті дематеріалізації цінних паперів їх форма не втрачає ознак матеріальності, а змінюється – з матеріальної форми окремого папера на обліковий запис в книгах, електронних системах депозитарію (будь-яких інших матеріальних носіях встановленого законом зразка); 4) цінні папери, які піддалися процесу дематеріалізації, виконують таку саму функцію посвідчення майнових прав на відповідні блага, як і паперові цінні папери; 5) в процесі дематеріалізації беруть участь професійні учасники фондового ринку, які несуть відповідальність за достовірність облікових записів, у яких втілено бездокументарні цінні папери; 6) дематеріалізація відбувається з метою прискорення обігу цінних паперів на фондовому ринку, тому їй притаманна масовість.

6. Бездокументарні цінні папери можуть розглядатись у двох значеннях. У вузькому значенні вони існують виключно у вигляді облікових записів. У широкому – бездокументарна форма цінних паперів розуміється як заміна паперового носія на будь-який інший носій, що здатний зберігати інформацію про майнові права, передавати її. Останній підхід дозволяє існувати у бездокументарній формі і тим цінними паперами, які з точки зору українського законодавства не можуть існувати у такій формі взагалі (наприклад, вексям).

7. Основою для документарної та бездокументарної концепцій правової природи цінних паперів є здатність бездокументарних цінних паперів розглядатися як об'єкт матеріального світу. Зважаючи на можливість застосування мінімалістичного підходу до розуміння матеріальності для цілей цивільного обороту, вбачається можливим стверджувати про наявність у бездокументарних цінних паперів матеріальної об'єктивної форми, яка виражена у електронному обліковому записі, що міститься на комп'ютерах депозитаріїв у вигляді електронного коду. Головною відмінністю такого матеріального носія є те, що згідно технічних якостей відсутня можливість його презентації.

8. За своєю сутністю паперові та бездокументарні цінні папери є тотожними об'єктами зі спорідненою правовою природою. Відмінність між ними полягає у наявності у бездокументарних цінних паперів специфічної електронної форми, що спричиняє неоднозначність тлумачення їх правової природи. Саме електронна форма існування впливає на сприйняття даного об'єкта в правовому полі та на легітимацію уповноваженої за бездокументарними цінними паперами особи й механізм переходу прав на них.

9. Віднесення бездокументарних цінних паперів до електронних документів є умовним, оскільки воно ґрунтується на положеннях закону про те, що цінні папери – це завжди документи. У бездокументарних цінних паперів матеріальний носій правової інформації – паперовий бланк замінено особливим способом фіксації виражених у них прав – електронним обліковим записом, що має властивості і виконує функціональне призначення електронного документа та може визнаватися матеріальним носієм таких прав. Як наслідок, вбачається можливим розглядати цінні папери як документи незалежно від форми втілення.

10. Цінні папери повинні визнаватися документами, що фіксують інформацію про майнові права, яка відображена за допомогою будь-якого матеріального носія (паперового бланку, електронного документу або облікового запису, що функціонує за допомогою комп'ютерних технологій), основним призначенням якого є посвідчення наявності інформації про майнові права, забезпечення її зберігання та передачі для використання з метою реалізації прав, інтересів або повноважень, які випливають зі змісту майнових прав та пов'язаних із ними немайнових прав із цінних паперів.

11. Під бездокументарними цінними паперами слід розуміти самотійні оборотоздатні віртуальні об'єкти цивільних прав, які існують у вигляді облікових записів, що посвідчують майнові та пов'язані з ними немайнові права, й кореспондуючі їм обов'язки, які розміщені на рахунках у системі депозитарного обліку цінних паперів, що передбачають необхідність іменної ідентифікації їх власників на рахунках у цінних паперах.

12. Для володіння бездокументарними цінними паперами їх власнику не потрібно постійно перебувати у матеріальному контакті з ними. Як наслідок, власник має виключні права щодо зареєстрованих на своє ім'я цінних паперів і може здійснювати їх своєю владою за посередництва третіх осіб. Той факт, що посередництво ведеться спеціалізованою організацією, не породжує виникнення права власності на них, оскільки організація лише здійснює облік прав та надає інформацію про їх наявність, а реалізацію цих прав володілець цінного паперу може

здійснювати самостійно.

13. Трансфер – це спосіб передачі прав на бездокументарні цінні папери шляхом внесення записів у систему ведення реєстру на підставі відповідного розпорядження депонентів, клієнтів, керуючих їх рахунками або повідомлення Центрального депозитарію щодо переведення (списання/зарахування) таких цінних паперів з рахунку відчужувача на рахунок набувача. Трансфер є особливим способом передачі бездокументарних цінних паперів, характерним виключно для них та не пов’язаний з необхідністю наявності паперового сертифікату.

14. Трансформація інформаційних технологій зумовлює необхідність адаптації чинного законодавства до нових реалій шляхом забезпечення правового регулювання відносин щодо об’єктів, які існують за посередництва технологічних засобів у інформаційному просторі. Саме тому концепція віртуальної власності має право не лише на існування, а й на подальший розвиток у вітчизняному науковому колі. У контексті концепції віртуальної власності слід визнати можливим вести мову про існування віртуальних цінних паперів як матеріальних об’єктів цивільного права, або віртуальних речей, які існують у вигляді електронних облікових записів та є об’єктом віртуальної власності, наділені речово-зобов’язальними властивостями та перебувають в цивільному обороті як інструменти посвідчення майнових прав.

15. При використанні речово-правових способів захисту прав на бездокументарні цінні папери, які незаконно вибули з володіння власника, у зв’язку з особливою формою існування у інформаційному просторі відсутня можливість їх повернення у натурі. Таке повернення можливе виключно з технічної токи зору як здійснення обліково-реєстраційної депозитарної операції щодо списання/переведення/зарахування з рахунку однієї особи на рахунок іншої депозитаріями. Зважаючи на це, використання віндикаційної вимоги з метою захисту прав власників бездокументарних цінних паперів суперечить правовій природі даного способу захисту.

З метою захисту прав власників бездокументарних цінних паперів при втраті правовстановлюючих документів або наявності суперечки щодо встановлення факту приналежності спірних цінних паперів, які існують у вигляді облікових записів, і є предметом судового спору, доцільно використовувати такий спосіб захисту як визнання права. Завдяки вказаному способу відновлення становища власника, що існувало до порушення його абсолютного права, не пов’язане із необхідністю повернення бездокументарних цінних паперів у натурі, а є технічним переміщенням (списанням/переведенням/зарахуванням) інформації щодо облікових записів у системі депозитарного обліку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Трофименко Д. С. Понимание правовой природы бездокументарных ценных бумаг в зарубежных странах. *Legea si Viata*. 2015. № 9/2. С. 89–93.
2. Трофименко Д. С. Розуміння правової природи бездокументарних цінних паперів: багатоманітність наукових поглядів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 133–138. URL: http://pap.in.ua/5_2015/39.pdf.

3. Трофименко Д. С. Практичні аспекти віндикації бездокументарних цінних паперів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2016. Вип. 41. Т. 1. С. 130–135.

4. Трофименко Д. С. Виникнення бездокументарних цінних паперів як об'єктів цивільних прав. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 2. С. 53–57.

5. Трофименко Д. С. Дематеріалізація як процес зміни форми існування цінних паперів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 34. С. 130–137.

6. Трофименко Д. С. Бездокументарні цінні папери: багатогранність поглядів на правову природу. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна* (м. Харків, 7 черв. 2014 р.). Харків. 2014. С. 410–414.

7. Трофименко Д. С. Бездокументарні цінні папери – електронні документи. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 12–13 верес. 2014 р.). Київ. 2014. С. 29–31.

8. Трофименко Д. С. Види бездокументарних цінних паперів за цивільним законодавством України. *Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 24 жовт. 2014 р.). Одеса. 2014. С. 114–117.

9. Трофименко Д. С. Бездокументарні цінні папери у системі об'єктів цивільного права. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (м. Харків, 27 лют. 2015 р.). Харків. 2015. С. 359–362.

10. Трофименко Д. С. Цінні папери як матеріальні об'єкти цивільних прав. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О.А. Пушкіна* (м. Харків, 30 трав. 2015 р.). Харків. 2015. С. 255–258.

11. Трофименко Д. С. Право власності на бездокументарні цінні папери. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали Між нар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 16–17 жовт. 2015 р.). Харків. 2015. С. 84–87.

12. Трофименко Д. С. Фінансовий вексель та можливість його існування у бездокументарній формі. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (м. Харків, 19 лют. 2016 р.). Харків. 2016. С. 332–335.

13. Трофименко Д. С. Права, що втілюються у бездокументарних цінних паперах. *Наукова Україна: проблеми сучасності та перспективи майбутнього: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 4–5 берез. 2016 р.). Київ. 2016. С. 66–71.

14. Трофименко Д. С. Сучасний погляд на віндикацію бездокументарних цінних паперів: теоретичний аспект. *Вітчизняна наука: теорія та практика: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 31 жовт.–1 листоп. 2016 р.). Харків. 2016. С. 93–97.

15. Трофименко Д. С. Виникнення бездокументарних цінних паперів як об'єктів цивільного права. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 лют. 2017 р.).* Харків. 2017. С. 83–87.

АНОТАЦІЯ

Трофименко Д. С. Бездокументарні цінні папери як об'єкт цивільного права. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2018.

Дисертація є комплексним дослідженням бездокументарних цінних паперів як об'єкта цивільного права.

У роботі проведено історико-правовий аналіз становлення бездокументарних цінних паперів в зарубіжних країнах та в Україні. З'ясовано особливості правової природи дематеріалізованих цінних паперів і встановлено, що зміна форми їх існування є трансформацією носія майнових прав, інкорпорованих у цінних паперах, що існують як облікові записи.

Проведено порівняльний аналіз бездокументарних цінних паперів з іншими об'єктами цивільного права, зокрема майновими правами, безготівковими грошима, інформацією та об'єктами права інтелектуальної власності в контексті можливості розгляду бездокументарних цінних паперів в якості нематеріальних об'єктів. З'ясовано, що основою для документарної та бездокументарної концепцій правової природи цінних паперів є здатність бездокументарних цінних паперів розглядатися як об'єкт матеріального світу.

Закладено наукове підґрунтя для подальшого дослідження бездокументарних цінних паперів як об'єктів віртуальної власності.

Ключові слова: бездокументарні цінні папери, дематеріалізація цінних паперів, об'єкти цивільного права, носій майнових прав, захист права власності на бездокументарні цінні папери, віртуальна власність.

АННОТАЦИЯ

Трофименко Д. С. Бездокументарные ценные бумаги как объект гражданского права. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2018.

Диссертация является комплексным исследованием бездокументарных ценных бумаг как объекта гражданского права.

Проведено исследование сущности и терминологической репрезентации «дематериализации» бездокументарных ценных бумаг. Сделан вывод о том, что для

юридических и экономических целей гражданского оборота такие объекты как бездокументарные ценные бумаги имеют достаточный уровень материальности для способности находиться в нем.

Установлено, что бездокументарные ценные бумаги имеют необходимые признаки для возможности рассмотрения их в рамках института ценных бумаг. Некоторые из них, такие как документарность, презентация, литеральность подверглись трансформационным изменениям в связи с современной формой существования дематериализованных ценных бумаг в качестве учетных записей в системе депозитарного учета.

Указывается, что основой для документарной и бездокументарной концепций правовой природы ценных бумаг является способность бездокументарных ценных бумаг рассматриваться как объект материального мира.

Проведен сравнительный анализ бездокументарных ценных бумаг с другими объектами гражданского права, среди которых имущественные права, безналичные деньги, информация и объекты права интеллектуальной собственности в контексте возможности рассмотрения бездокументарных ценных бумаг в качестве нематериальных объектов.

В связи с существованием бездокументарных ценных бумаг исключительно в информационном пространстве заложено основу для дальнейшей научной разведки бездокументарных ценных бумаг как объектов виртуальной собственности.

Проанализированы положения действующего законодательства и судебной практики относительно использования для защиты прав владельцев бездокументарных ценных бумаг вещно-правовых и обязателъственно-правовых способов защиты права собственности, таких как виндикация, реституция, кондиция и признание права на бездокументарные ценные бумаги.

Ключевые слова: бездокументарные ценные бумаги, дематериализация ценных бумаг, объекты гражданского права, носитель имущественных прав, защита права собственности на бездокументарные ценные бумаги, виртуальная собственность.

SUMMARY

Trofimenko D. S. Uncertificated securities as an object of civil law. – The manuscript.

The thesis for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; private international law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2018.

The dissertation is a comprehensive study of uncertificated securities as an object of civil law.

The historical and legal analysis of the formation of uncertificated securities in foreign countries and in Ukraine was conducted in the thesis. The peculiarities of the legal nature of dematerialized securities are revealed and the change in their form of existence is a transformation of the medium of property rights incorporated into securities that exist as virtual accounts. It was found out that the basis for documentary and non-documentary

concepts of the legal nature of securities is the ability of non-documentary securities to be considered as an object of the material world.

A comparative analysis of uncertificated securities with other civil law objects, including property rights, non-cash money, information and objects of intellectual property rights in the context of clarifying the issue of the possibility of consideration of uncertificated securities as intangible assets was conducted. In this thesis there was created the scientific basis for further research of uncertificated securities as objects of virtual property.

Key words: uncertificated securities, dematerialization of securities, objects of civil law, holder of property rights, protection of rights of ownership of uncertificated securities, virtual property.